

Оксана Вівчар,

*доктор економічних наук, професор
кафедри економічної безпеки та фінансових
розслідувань юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету*

ВПЛИВ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР У ПОСТКОНФЛІКТНИХ УМОВАХ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

Досліджено теоретико-прикладні аспекти впливу злочинної діяльності на економічну безпеку підприємницьких структур; структурно-динамічну тенденцію основних загроз економічної безпеки підприємств на основі застосування інтегрованої оцінки залежно від частинних показників. Обґрунтовано особливості багатовекторного механізму протидії злочинності засобами економічної безпеки підприємств на основі виокремлення комплексу заходів.

Ключові слова: економічна безпека підприємств, загрози економічної безпеки підприємницьких структур, економічна злочинність, білоколірцева злочинність, багатовекторний механізм протидії злочинності.

Вівчар О.

Влияние преступной деятельности на экономическую безопасность предпринимательских структур в постконфликтных условиях: идентификация угроз и механизмы противодействия

Исследованы теоретико-прикладные аспекты влияния преступной деятельности на экономическую безопасность предпринимательских структур; структурно-динамическую тенденцию основных угроз экономической безопасности предприятий на основе применения интегрированной оценки в зависимости от частных показателей. Обосновано особенности многовекторного механизма противодействия преступности средствами экономической безопасности предприятий на основе выделения комплекса мероприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятий, угрозы экономической безопасности предпринимательских структур, экономическая преступность, беловоротничковая преступность, многовекторный механизм противодействия преступности.

Vivchar O.

The influence of crime activity on economic security of enterprise structures in post-conflict conditions: identification of threats and mechanisms of antiaction

The theoretical and applied aspects of the influence of criminal activity on the economic security of business structures are researched; structural-dynamic tendency of the main threats of economic security of enterprises is investigated on the basis of application of integrated estimation depending on partial indicators; the peculiarities of the multi-vector mechanism of counteraction of crime by means of economic security of enterprises are grounded, on the basis of the selection of a complex of measures.

Keywords: economic security of enterprises, threats of economic security of business structures, economic crime, white-collar crime, multi-vector mechanism for combating crime.

Постановка проблеми. В сучасних постконфліктних умовах злочинна діяльність системи підприємницьких структур розвивається у результаті недосконалості законодавства, відсутності контролю та відповідальності підприємств, установ та організацій, багато з яких досягають надприбутків як законними, так і протиправними методами. Саме ці та інші обставини зумовлюють необхідність вивчення такої тематики наукових досліджень. Тому враховуючи сучасну соціально-економічну ситуацію, актуальним і своєчасним є аналізування означеної проблематики та розроблення багатовекторного механізму протидії злочинності засобами економічної безпеки підприємницьких структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику економічної безпеки підприємницьких структур у свій час розглядали Б. Андрушків, А. Баланда, Л. Головкова, В. Захарченко, М. Єрмошенко, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожкова, М.Флейчук, В. Франчук, У. Щурко, В. Храпкіна, зарубіжні дослідники Д. Бекер, Ч. Волен, С. Гантінгтон, Л. Гончаренко, М. Грондона, І. Ерліх, Р. Інглгарт, Л.Коженьовські, Р. Латов, Г. Моргентан, Е. Олейников, М. Портер, Дж. Райда, Дж. Свіні, В. Сенчагов, Л. Філіпс та ін. Тим

часом сучасні механізми впливу злочинної діяльності на економічну безпеку підприємницьких структур залишилися поза полем зору згаданих учених.

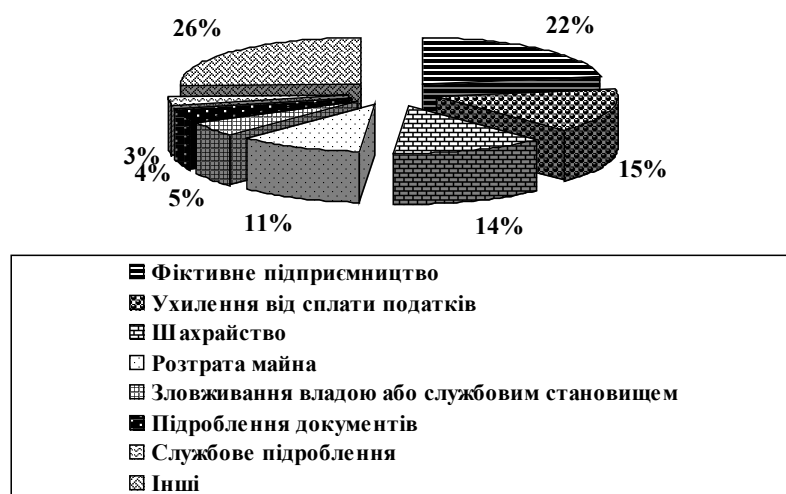
Постановка завдання. Метою роботи є власне дослідження сучасних механізмів впливу злочинної діяльності на економічну безпеку підприємницьких структур, обґрунтування структурної динаміки основних загроз економічній безпеці підприємницьких структур, розкриття особливостей багатовекторного механізму протидії злочинності засобами економічної безпеки підприємств на основі виокремлення комплексу заходів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз процесів, що відбуваються в економіці держави, свідчить про проникнення інтересів криміналітету в сферу економіки. Саме тут набувають все більших масштабів негативні явища. Діапазон злочинної діяльності розширюється від звичайного розкрадання державного майна до великомасштабних афер, а також до встановлення контролю за цілими галузями національної економіки та підприємницьких структур зокрема. Злочин у системі підприємницьких структур – це результат внутрішньоособистісного, міжособистісного, а інколи й соціально-політичного конфлікту. Можна сказати, що злочин – це конфліктний спосіб задоволення потреб, досягнення цілей [1, с.250].

Наголосимо, що домінуючі тенденції та сучасні проблемні аспекти дозволяють зазначити, що механізм злочинності – це процес криміналізації особистості й спільнот. Здійсненню злочину, як правило, передує певний відрізок часу. Набувають злочинного досвіду в процесі асоціалізації, причому і добровільно, і примусово.

На основі проведених досліджень слід відзначити, що одним з основних генераторів ризиків в Україні є нелегальна (кримінально-тіньова) економічна діяльність. Найбільш інформативною характеристикою середовища, сфери ризиків і специфіки є аналіз структури найбільш поширених предикатних злочинів. З рис. 1 видно, що на першому місці серед предикатів, які вчиняються в Україні, знаходиться діяльність суб'єктів фіктивного підприємництва. Відповідно фіктивне підприємництво є одним із ключових елементів механізму ухилення від сплати податків, суть якого зводиться, з одного боку, до утворення сприятливих умов для вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, з другого, – до маскуванню злочинної діяльності, зменшення об'єкту оподаткування з податків, зборів та інших обов'язкових платежів, приховування джерел походження і місцезнаходження злочинної діяльності з метою ухилення організаторів від відповідальності.

Наведена на рис. 1 структура дозволяє констатувати ще один факт, який конкретизує специфіку злочинної діяльності – національна структура предикатних злочинів є фіскально-корупційною. Приблизно 40% предикатних злочинів пов'язані з різними способами нелегального/тіньового перерозподілу доходів підприємницьких структур (фіктивне підприємництво; ухилення від сплати податків; шахрайство; розкрадання), ще 40% предикатних злочинів пов'язані з вчиненням різного роду корупційних діянь (зловживання владою, службовим становищем, підроблення документів тощо) [5].

Рис. 1. Структура злочинної діяльності 2017 р.

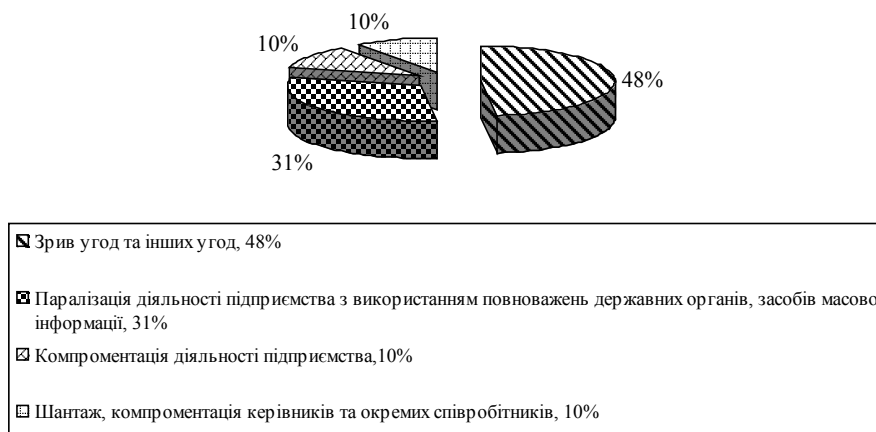
Джерело: сформовано автором на основі статистичних даних.

Таким чином, специфіка утворення вітчизняних нелегальних доходів полягає у тому, що їхнім основним джерелом є не наркобізнес чи інші види класичної злочинності, а сфера білокомірцевої злочинності – ухилення від сплати податків у великих і в особливо великих розмірах та вчинення корупційних діянь із залученням широкого спектру національних публічних діячів [6, с. 595].

Хотілося б ще раз відзначити, що економічна безпека підприємницьких структур є складним та багатовекторним поняттям. До першочергових завдань, покликаних нейтралізувати загрози та попередити зниження рівня економічної безпеки підприємств можна віднести створення системи економічної безпеки, розробку способів уникнення можливих загроз та напрямків мінімізації негативних впливів на економічну систему підприємств. Отож, загроза – це насамперед шкода безпеці підприємства як соціально-економічній системі, яка проявляється у вигляді отримання додаткових витрат, втрат або збитків, недоотримання вигоди, небажаних змін параметрів безпеки, і, як наслідок, порушення стійкості функціонування підприємства та відхилення від обраної стратегії розвитку.

Ми також звертаємо увагу на той факт, що згідно з даними порталу Content Security, наявні у світі внутрішні та зовнішні загрози розподіляються таким чином: розголошення (зайва балакучість працівників) – 32%; несанкціонований доступ шляхом підкупу і схиляння до співпраці з боку конкурентів і злочинних угруповань – 24%; відсутність у компанії належного нагляду і жорстких умов забезпечення конфіденційності інформації – 14%; традиційний обмін виробничим досвідом – 12%; безконтрольне використання інформаційних систем – 10%; наявність передумов виникнення серед персоналу конфліктних ситуацій, пов'язаних з відсутністю високої трудової дисципліни, психологічною несумісністю, випадковим підбором кадрів, слабкою роботою кадрів зі згуртування колективу – 8%. Також зазначаємо, що за даними дослідження Ernst&Young, рівень зафіксованого в Україні корпоративного шахрайства трохи вищий за середній у розвинених країнах (13%), але кращий за показник країн, що розвиваються (20%). Французька ж компанія Kroll Ontrack серед десяти основних тенденцій у сфері захисту інформаційних даних 2017 р. називає крадіжки за сприяння інсайдерів: сьогодні прогресивні організації роблять ставку на посилення безпеки за допомогою технологій, в той час як злочинці йдуть легшим шляхом – знаходять співників серед персоналу. Окрім крадіжок інформації можна зіштовхнутися і з чорним піаром з боку колишніх підлеглих, і з судовими позовами, що впливають на репутацію компанії, і з некомпетентністю «випадкового» працівника, і з помилками у кадрових документах [5].

Дотримуючись логіки даного дослідження, хотілося б відзначити, що економічні загрози підприємницьких структур – правова невизначеність економічних відносин; обмеження з боку держави можливостей економічного зростання; корупція; примушування виробників продавати продукцію визначеним споживачам; примушування покупців придбавати товари і послуги у визначених виробників і продавців; заборона реалізувати товар з одного регіону в інший або за кордон; надання окремим фірмам переваг у конкуренції з іншими підприємствами; обмеження доступу на ринок за допомогою монопольної змови фірми-конкурента з іншими фірмами-монополістами; дискримінація з боку фірм-монополістів у наданні послуг; продажу монопольних товарів, а також щодо цін на послуги і товари; шахрайство з боку фірм-конкурентів (в тому числі й у змові з працівниками фірми); привласнення і розтрачання майна; підроблення продукції, істотні порушення договірних відносин партнерами (рис. 2).

Рис. 2. Структура загроз економічній безпеці підприємств України, 2017 р.

Джерело: сформовано автором на основі статичних даних.

Також відзначаємо, що злочинні посягання стосовно матеріальних цінностей (продукції), приміщень, будівель та інших ресурсів виявляються у вигляді: розголошення або неправомірне використання інформації, дизайном, виконанням; підроблення продукції; крадіжок; промислового шпигунства; шахрайства; знищення різними способами (вибух, підпал, обстріл та ін.) (див. рис. 3).

Рис. 3. Структура загроз економічної безпеки підприємств (промислове шпигунство), 2017 р.

Джерело: сформовано автором на основі статичних даних.

Продовжуючи логіку нашого дослідження, відзначаємо, що наближення значення показників економічної безпеки підприємств до їх гранично допустимої величини попереджає про наростання загрози нестабільності, тобто про реальний «підрив» економічної безпеки за цією характеристикою. Слід зазначити, що загальний рівень економічної безпеки підприємства пропонується оцінювати як функціональну залежність від узагальнюючих показників рівня виробничої, фінансової та інвестиційної безпеки підприємства, тобто здійснювати інтегровану оцінку, які відповідно можуть визначені функціонально, як залежності від частинних показників.

$$k_y = f(x_1, x_2, \dots, x_H, x_{H+1}, \dots, x_L), \quad h = \overline{1, H}; l = \overline{1, L}, \quad (1)$$

де k_y – узагальнюючий показник рівня економічної безпеки підприємства;
 $(x_1, x_2, \dots, x_H, x_{H+1}, \dots, x_L)$ – часткові показники рівня економічної безпеки підприємства.

Кількість частинних показників H і L , що приймаються для оцінки загроз економічної безпеки підприємств та визначається залежно від конкретних умов функціонування суб'єктів господарювання. Ураховуючи вагові значення кожного частинного показника, пропонуємо застосувати таку модель розрахунку узагальнюючих показників рівня економічної безпеки підприємств [1, 383]:

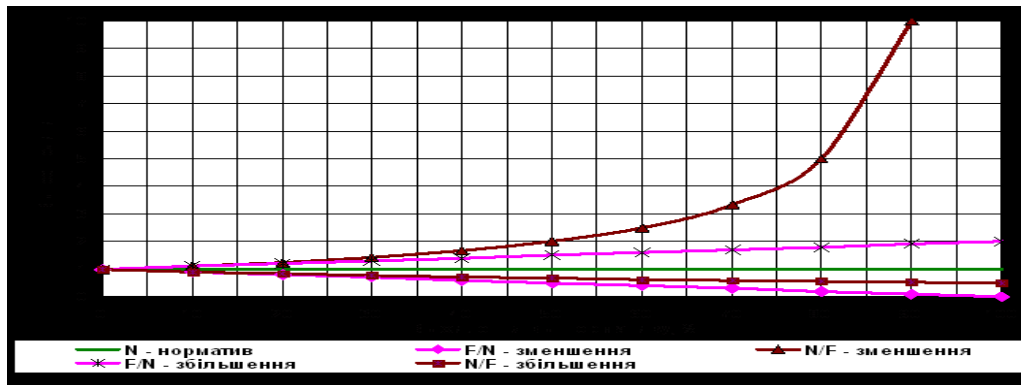
$$k_y = \sum_{h=1}^H d_h \cdot \varphi_h \frac{\check{I}_h^{(F)}}{\check{I}_h^{(N)}} + \sum_{l=H+1}^L d_l \cdot \varphi_l \frac{\check{I}_l^{(N)}}{\check{I}_l^{(F)}}, \quad (2)$$

$$x_h = \frac{\check{I}_h^{(F)}}{\check{I}_h^{(N)}}; \quad x_l = \frac{\check{I}_l^{(N)}}{\check{I}_l^{(F)}}, \quad (3)$$

де $\check{I}_h^{(F)}$, $\check{I}_l^{(F)}$ – фактичні значення частинних факторів (загроз), що впливають на узагальнюючі показники рівня економічної безпеки підприємства;
 $\check{I}_h^{(N)}$, $\check{I}_l^{(N)}$ – те ж нормативні або планові;
 φ_h , φ_l – коефіцієнти вагомості відповідних частинних показників.

Разом з тим, доцільно враховувати, що функції, якими моделюються частинні показники, що позитивно впливають на загальний рівень економічної безпеки підприємств, є лінійними (фактичне значення фактора ділиться на нормативне), а функції, які негативно впливають на загальний рівень економічної безпеки нелінійними (нормативне значення фактора ділиться на фактичне). На основі проведених досліджень нами сформовано результати наукових досліджень, на основні частинних факторів (загроз) рівня економіч-

ної безпеки підприємницьких структур, при цьому відхилення у гірший бік для «позитивних» показників майже в два рази перевищують відхилення для «негативних» показників (рис. 4).

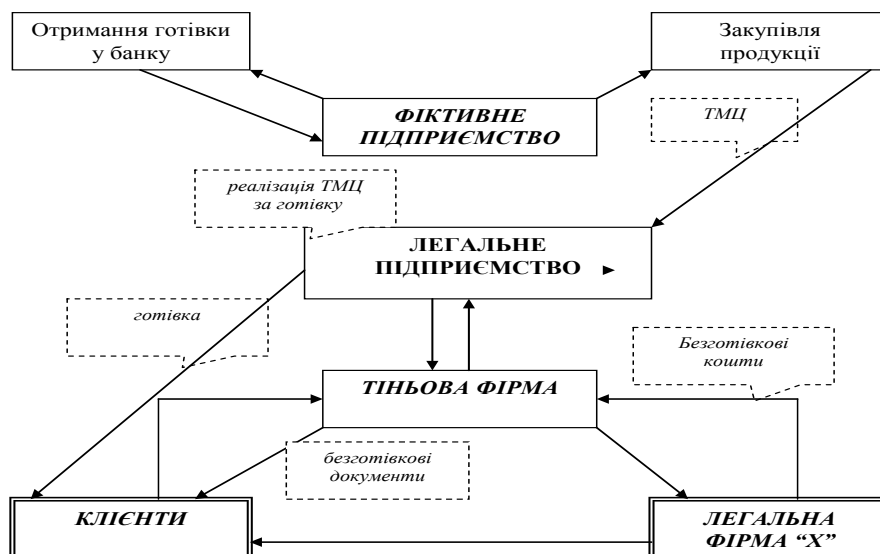
Рис. 4. Результати оцінки часткового показника при відхиленнях його фактичного значення від нормативного рівня економічної безпеки підприємницьких структур, %

Джерело: сформовано автором на основі статичних даних.

На основі проведених досліджень встановлено, що зростанню економічній злочинності в системі підприємницьких структур сприяють:

- несправедливість в оплаті праці та оцінці заслуг співробітників. У таких випадках деяка частина персоналу намагається відновити справедливість шляхом розкрадань, приписок тощо;
- неясність в правах власності. Це сприяє девіантною діям вищих менеджерів;
- складна виробнича та організаційна структура, наявність дочірніх фірм, філій та інших економічно самостійних підрозділів;
- неефективна система обліку;
- низька якість посадових інструкцій: не зрозуміло, хто за що відповідає;
- необґрунтована система відбору та атестації персоналу [4, с. 35].

Також як приклад звертаємо увагу на вплив злочинної діяльності на економічну безпеку підприємницьких структур, описано механізм дії, який полягає в такому: кошти від легальних платників зараховуються на рахунки фіктивних фірм і надалі перераховуються на спеціалізовані розрахункові рахунки цих же підприємств, з яких знімаються у вигляді готівки (рис. 5).

Рис. 5. Типово-прикладна схема конвертування коштів із використанням фіктивних підприємницьких структур

Джерело: розроблено автором.

Готівка, за винятком відсотків, передається клієнту разом з пакетом підроблених документів за фіктивно придбані товарно-матеріальні цінності (ТМЦ). Останній часом наявні випадки відкриття розрахункових рахунків фіктивних підприємств м. Києві, м. Дніпро, м. Харкові тощо. При цьому варто врахувати, що розрахунковий рахунок такого підприємства не привертає належної уваги фіскальних органів через відсутність зведень про їх реєстрацію та діяльність.

Також необхідно зазначити такі види порушень у системі економічної безпеки підприємств: афери з боку провідних спеціалістів (менеджерів і керівників середньої ланки, відповідальних за конкретний напрям бізнесу підприємства), в основному «за стінами» своєї фірми, зокрема у міжнародних організаціях; фальсифікація сум «живих грошей» («готівки») у касі й сум на банківських рахунках, підробка чеків підприємства; несанкціонований продаж і використання майна (власності) підприємства із корисливою метою; оплата роботи підставних («фіктивних осіб»), так званих «пролісків»; фальсифікація документації підприємства за допомогою електронної техніки й Інтернету (наприклад, перерахування коштів підприємства на свій особистий рахунок, внесення «потрібних» змін у звітні документи); несанкціоновані операції з цінними паперами, матеріальними й нематеріальними активами підприємства; фальсифікація звітів про використання коштів, виділених на відрядження, «представницькі видатки», на інші потреби підприємства.

Разом з тим слід зазначити, що специфічними особливостями економічних злочинів підприємницьких структур можна відзначити: високий рівень латентності сучасних корисливих економічних злочинів; швидке удосконалення способів і засобів злочинних посягань; динамічність, здатність до швидких трансформаційних змін і адаптації до нових умов і правил господарювання (економіко-правових новацій та ін.); зростає кількість злочинів, які вчиняються у сфері високих технологій (кардинг, комп'ютерна злочинність, мережна злочинність, злочинність у сфері персонального зв'язку), з використанням спеціальних знань у сфері фінансової й економічної діяльності, у процесі професійної діяльності; активна участь у здійсненні корисливих економічних злочинів організованих злочинних груп; зрощування корисливої економічної і корисливої загальнокримінальної злочинності; посилення міжрегіонального і транснаціонального характеру корисливої економічної злочинності; створення ефективної системи легалізації доходів, отриманих від злочинної діяльності [3, с. 201].

Висновки. Аналіз досліджуваної наукової проблематики зумовлює необхідність формування багатовекторного механізму протидії злочинності в системі економічної безпеки підприємницьких структур, алгоритм реалізації якого передбачає:

- розробку та прийняття системи захисту від проявів організованої злочинності та корупції;
- проведення загальноекономічної стабілізації за рахунок повного ринкового реформування та демонополізації економіки з метою покращення економічної безпеки підприємств відповідно;
- збереження системи державного контролю та відповідальності за діяльністю усіх суб'єктів господарювання незалежно від форм власності з питань, що зачіпають інтереси суспільства (сплата податків, зайнятість населення, підтримка науково- і технічного розвитку та ін.);
- створення сприятливих правових та економічних умов для внутрішнього інвестування легального підприємницького бізнесу;
- формування чіткого механізму контролю та відповідальності за ефективним використанням державних коштів та майна;
- зведення до мінімуму готівкового обігу коштів шляхом розширення сучасних електронних засобів розрахунків та впровадження сучасних форм звітності, які дадуть змогу забезпечити чіткий контроль за грошовим обігом;
- розроблення та впровадження системи економічних засобів контролю за легалізацією коштів, здобутих злочинним шляхом;
- розроблення та законодавче врегулювання доступу правоохоронних органів до банківської інформації підприємницьких структур;
- розроблення та реалізація проекту Програми щодо повернення в Україну валютних цінностей, які незаконно перебувають за її межами;
- розроблення та запровадження економіко-правових механізмів правомірного реагування на порушення ринкових відносин, за відсутності яких використовуються кримінальні засоби розв'язання конфліктів.

Крім цього ефективна боротьба з проявами економічної злочинності потребує не лише комплексного системного підходу, органічного поєднання профілактичних, правоохоронних та репресивних заходів з боку держави, а і чітко визначених пріоритетів та належного забезпечення: економічного, кадрово-професійного, інформаційно-аналітичного, науково-методичного, матеріально-технічного тощо. Нехтування

хоча б однією з цих складових суттєво знижує ефективність боротьби з економічною злочинністю в системі підприємницьких структур.

Ми дотримуємося такої позиції і хотілося б додати, що для попередження економічних злочинів на підприємствах необхідно: вдосконалення систем відбору і оцінки персоналу, збір інформації про потенційних співробітників, оцінка не тільки ділових, але і моральних якостей; спрощення організаційних структур; удосконалення систем обліку; дублювання і контроль бухгалтерських операцій; організація систем внутрішнього аудиту.

Список використаних джерел

1. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство : моногр. / Б. М. Андрушків, І. П. Вовк, Ю. Я. Вовк, В. П. Паляниця [та ін.] – Тернопіль : Тернограф, 2012. – 456 с.
2. Вівчар О. І. Управління економічною безпекою підприємств: соціогуманітарні контексти : моногр. / О. І. Вівчар. – Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2018. – 515 с.
3. Григорук П. М. Методологічні засади моделювання системи забезпечення фінансово-економічної безпеки в умовах невизначеності і багатомірності ринкового середовища / П. М. Григорук, Н. А. Хруц // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2017. – Вип. 1. – С. 204–198.
4. Живко З. Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. – Вип. 3. – С. 37–42.
5. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. К. – 2018. – 120 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=558&lang=uk.
6. Харко Д. М. Криминологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора мінізації економіки України / Д. М. Харко // Актуальні проблеми держави і права – 2010. – Вип. № 6. – С. 597–601.

References

1. Andrushkiv, B. M. (2012) *Ekonomichna ta mainova bezpeka pidpriemstva ta pidpriemnytstva. Antyreiderstvo [Economic and property security of enterprise and entrepreneurship. Anti-crap]*. Ternopil: Ternohraf [in Ukrainian].
2. Vivchar, O. I. (2018) *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv: sotsiohumanitarni konteksty [Management of economic security of enterprises: socio-humanitarian contexts]*. Ternopil, FOP Palianytsia V. A. [in Ukrainian].
3. Hryhoruk, P. M., & Khrushch, H. A. (2017) *Metodolohichni zasady modeliuвання systemy zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky v umovakh nevyznachenosti i bahatomirnosti rynkovoho seredovyshcha [Methodological principles of modeling the system of providing financial and economic security in the conditions of uncertainty and multidimensionality of the market environment]*. Naukovyi visnyk Mukachevskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Mukachevo State University, 1, 204-198 [in Ukrainian].
4. Zhyvko, Z. B. (2014) *Mekhanizm upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Mechanism of management of the system of economic security of the enterprise]*. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University, 3, 37-42 [in Ukrainian].
5. Zvit pro provedennia natsionalnoi otsinky ryzykiv u sferi zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, ta finansuvanniu teroryzmu [Report on conducting a national risk assessment in the field of prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime and terrorist financing]. [sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=558&lang=uk](http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=558&lang=uk). Retrieved from http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=558&lang=uk [in Ukrainian].
6. Kharko, D. M. (2010) *Kryminolohichni problemy shchodo vyznachennia poniattia ta oznak suchasnoi ekonomichnoi zlochynnosti yak faktora tinizatsii ekonomiky Ukrainy [Criminological problems concerning definition of concepts and features of modern economic crime as a factor of shadow economy of Ukraine]*. Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of state and law, 6, 597-601 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.01.2019.